

Västerlundsstenen se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1959, s. 263 f. och *Runinskrifter i Sverige*, 2. uppl. 1977, s. 104 f., 150, 151.) I det norska och danska runinskriftsmaterialet är namnet ej belagt. Medeltida svenska belägg saknas, medan det i Danmark finns enstaka exempel på detta namn. I forntyska källor påträffas namnet.

En tolkningssvårighet ligger i runföljden 12–19 **sutbu ... sin**, vari naturligtvis namnet på den man till vilkens minne stenen restes måste ingå. Det finns visserligen ett par sammansatta mansnamn som i uppländska runinskrifter börjar med **sut** ..., men dessa namn – **sutari** (U 437) och **sutlak** (ack., U 876) – kan ju ej inpassas i Hedesundastenen **sutbu ...** Runföljden anknyter icke till något av mig känt namn i vikingatidens stora nordiska skatt av personnamn. Svårigheten med runföljden **sutbu ...** har åtminstone till en del sin grund i att icke något ordskillningstecken här finns (på teckningen), men ligger huvudsakligen i, att inskriften här vid toppen är defekt. Toppen av stenen kan ha varit avslagen, men det troliga är, att den har legat dold under portalen och därför icke var åtkomlig för de båda granskarna. Det naturligaste torde vara att på detta ställe supplera inskriften på följande sätt: **æftir : sut : buanta : sin**. Det bör emellertid framhållas, att Öpir i andra signerade inskrifter ristat det supplerade ordet på annat sätt: **bonta, boanta** (ack.). Redan Brate har med tvekan uppfattat inskriften på detta sätt, vilket framgår av hans tolkning i *Svenska runristare* (1925): »– resa sten efter Sund, sin make (?) ...»

Om suppleringen **bu[anta]** är riktig, skulle enligt teckningen den döde mannens namn av Öpir ha återgivits **sut** (ack.). Brate tolkar det som »Sund», vilket knappast kan vara riktigt; ett sådant mansnamn har såvitt jag vet aldrig belagts. Däremot är ett mansnamn *Soti*, ristat **suti** eller **soti**, säkert styrkt i runinskrifter (fyra belägg från Uppland). Namnet är ju f. ö. väl känt från hela norden. *Soti* är avlett av subst. 'sot' och innebörden är 'den svartmuskige'. Det skulle vara frestande att här räkna med en felristning eller felläsning: **sut** i st. f. **suta** (ack.). Inskriften skulle då ha lytt ... *æftir Sota, boanda sinn*.

Det är emellertid icke tilltalande att här räkna med felläsning (eller felristning), även om ett annat tydligt fel finns i texten, nämligen **maki** i st. f. **mak**. Ordet *kan* här vara ristat efter uttalet.

För min del föredrar jag därför att antaga ett mansnamn **Sotr*. Förslaget har dock två uppenbara svagheter: dels är ett sådant mansnamn (i likhet med det av Brate antagna »Sund») aldrig belagt, dels skulle man nog ha väntat, att Öpir snarare skulle ha ristat **sot** (ack.). Förslaget att Gs 4 skulle vara rest till minne av en man som har hetat *Sotr* är sålunda osäkert. (Även som tillnamn har *Sot* tydligen varit mycket sällsynt; hittills endast ett belägg, *Peder Sooth*, Häverö 1491.)

Eftersom runstenen redan på 1200-talet fördes till kyrkan för att användas som tröskelsten, kan man ej veta var det vackra minnesmärket ursprungligen restes. Bellander anser, att runstenen »med all säkerhet ursprungligen stått på kyrkogården»; se *Från Gästrikland* 1944, s. 38. Denna åsikt är av allt att döma oriktig. Däremot är det sannolikt, att runstenen har stått någonstans i närheten av den plats där Hedesunda kyrka byggdes.

5. Hedesunda kyrka. Nu i Gävle museum

Pl. 2

Litteratur: Gefle Dagblad den 3/11 1954; O. Källström, Rapport (osign. och odat., Gävle museums arkiv); S. B. F. Jansson, Skrivelser till Riksantikvarieämbetet den 23/9 och 1/11 1976 (ATA).

I samband med en år 1954 pågående restaurering av Hedesunda kyrka påträffades en hittills okänd, rikt ornerad sten, liggande intill huvudingången till kyrkan. Stenen, som låg med den ristade sidan nedåt, blev tyvärr sönderslagen innan man upptäckte, att den var ristad.

I *Gefle Dagblad* lämnas den 3 oktober, dagen efter upptäckten, en redogörelse för fyndomständigheterna. Artikeln, som har rubriken »Hedesunda runsten nr 2 funnen vid kyrktrappan?» lyder: »Runsten med frågetecken anser kyrkoherde Em. Tendahl i Hedesunda att man än så länge skall kalla den ålderstigna sten med inristningar, som i går hittades vid entrén till Hedesunda kyrka. Klarare besked om den väntas sedan dr Olle Källström fått titta på den. Men ett faktum är att ännu en sten utom den som står vid Hadeholm [=Gs 6], tidigare varit känd i socknen [=Gs 4], säger kyrkoherde Tendahl. Riksantikvarieämbetet frågade efter en för ett par år sen, men vi kände ingenting till.¹ Tyvärr är stenen kluven i flera bitar, men mönstret framträder ändå ganska väl – man ser ett kors och diverse slingor men några runor syns inte till. Stenen var egentligen två när den hittades – och eftersom den låg upp och ned och inga misstankar förelåg om någon värdefull sten i kyrktrappan, så for man inte så varligt fram med bitarna, som alltså blev ännu flera innan man hunnit se inristningarna.»

Någon tid efter det att fyndet hade gjorts, besöktes platsen tydligen av den i tidningsartikeln nämnde »dr Olle Källström». Detta framgår av en blyertsteckning och av ett utkast till en rapport, förvarade i Gävle museums arkiv. Utkastet, som är odaterat, har av handstilen att döma gjorts av O. Källström, landsantikvarie i Gävleborgs län 1953–1962. Utkastet lyder: »Funnen (när?) i samband med planering av området närmast framför huvudingången till Hedesunda kyrka. Vid V. sidan av kyrktornet har funnits ett stensatt parti som tjänat som övergång från kyrkogårdens marknivå upp mot trappsteget till porten. Stensättningens bredd synes enl. uppgifter ha varit ungefär så bred som tornet, och i dess ytterkant, 5,6 m från tornväggen, låg stenen i två avlånga större stycken samt några mindre delar. Den har enl. uppgift legat omedelbart V om kanten på en nu lagd rak sten, som bildar trappsteg på vägen mot ingången. Den gamla stensättningen bestod övervägande av kullersten samt de ifrågavarande större stensstyckena. Dessa voro redan för länge sedan, okänt när, uppkomna genom kilning, som sprängt det ursprungliga blocket. Då det nu hittats låg det med den ornerade sidan nedåt, dock ej djupare än att cirka 5 cm höjde sig över markytan.»

Den placering, som angavs av Källström, har Gs 5 av allt att döma fått redan år 1775 i samband med att tornet byggdes. Om också denna sten har varit inlagd i den 1775 rivna medeltidskyrkan, kan man naturligtvis ej veta. Det förtjänar dock att här nämnas, att Bureus i sina biografiska anteckningar i »Sumlen» (Fa 12, KB) på ett ställe lämnar oss följande uppgift: »Häsunda 3 stenar i Wåkn h[us] dö[ren] . . . detta skref iagh 1600». Det är icke osannolikt, att en av dessa stenar har varit Gs 5, som i så fall har legat i vapenhuset på kyrkans södra sida, alltså i närheten av runstenen Gs 4. Se vidare ovan s. 47 f.

Vid mitt besök hösten 1976 låg sex delar av stenen utanför bogårdsmuren, dolda av frodig växtlighet. Delarna fördes då av mig till Gävle museum för närmare undersökning och fotografering.

De två största delarna och ett par andra, mindre stycken visade sig ha passning. Ett stort parti av stenens mittersta del har tyvärr gått förlorat.

Stenarten är mörk, glimmerrik gnejsgranit. Den bevarade höjden är 155 cm, den största bevarade bredden omkring 65 cm, tjockleken 15,5–18 cm.

Trots att stora delar av mittpartiet har förlorats, kan man bilda sig en uppfattning om hur den ovanligt rika ornamentiken har sett ut. Högst upp på stenen är ett litet romanskt kors placerat; dess något utsvängda stam stöder sig på två kraftfullt utformade slingor. I övrigt är ristningsytan täckt av bandornamentik med talrika, upprullade flikändar. Ornamentiken kan sägas avvika från den vanliga runstensstilen och man får ett intryck av, att den egentligen är mer anpassad till arbeten i trä och metall. Det förefaller mig som om stenarten har berett ristaren vissa svårigheter; linjerna är något ojämna, vilket ej enbart kan ha berott på nötning och vittring. Att ristningen som helhet med sina flätade slingor en gång har gjort ett anslående intryck är emellertid sannolikt, liksom att den har tillkommit någon gång under tiohundralets senare hälft.

¹ Denna uppgift åsyftar tydligen mitt besök i samband med runinventeringen i Norrland år 1945.

Eftersom stenen saknar runinskrift, ligger det nära till hands att antaga, att Gs5 har ingått i ett minnesmärke, bestående av en sten med inskrift och en enbart ornerad sten. Det är naturligtvis tänkbart, att Gs5 tillsammans med Gs4 har utgjort *en* minnesvård. Mot detta talar emellertid, att ornamentiken ej förefaller att vara ristad av Öpir, som har signerat Gs4. Därtill kommer att runinskriften på Gs4 endast nämner *en* sten: »lät resa stenen», ej stenarna.

6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn

Pl. 3

Litteratur: O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 2, s. 452, 498; N. J. Ekdahl, Anteckning (i Samlingar A 14Db (ATA)), Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); C. Säve, Brev till P. A. Säve den 25.9.1851 (G 267, UUB), Anteckningar om runstenar 1851 (utgivna och kommenterade av G. Stephens, Some runic stones in northern Sweden, 1878, s. 37f.); C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864, s. 17, 1865, s. 25f. (ATA; i utdrag tryckt i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1889, s. 8); H. Hildebrand, Resa till Gysinge i Gestrikland 1874 (ATA), KVHAA:s Månadsblad nr 36 (1874), s. 183f.; E. Bellander, Inventering av fasta fornlämningar i Hedesunda sn 1931, s. 8 (ATA), Gästriklands järnåldersbebyggelse 1 (Från Gästrikland 1938), s. 59, 2 (Från Gästrikland 1944), s. 38; Ph. Humbla, Skrivelser till Riksantikvarien den 10.10 och 26.10.1934, 16.5.1951 (ATA); Norrlands Posten den 11.10.1934; K. Hedlund, Litteraturen om Gästriklands forntid (i: Från Gästrikland 1937, s. 142); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Gästrikland 1945 (ATA), Skrivelser till Riksantikvarieämbetet den 19.11.1960, 23.9.1976 (ATA); H. Hvarfner, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 10.12.1958 (ATA); Gästrikland (Allhem, 1973), s. 37.

Äldre avbildningar: N. J. Ekdahl, teckning (ATA); C. Säve, teckning 16.9.1851 (tryckt i Stephens a. a. s. 37); N. L. Söderholm, teckning 22.7.1865 i Wiberg a. a.; E. Bellander foto 1931 (i Inventeringen 1931).

Runstenen står rest i korsningen mellan vägen Hedesunda kyrka – Östervåla och vägen till Gysinge, 50 m Ö om huvudingången till Hadeholms mangårdsbyggnad, 20 m Ö om infarten till herrgården. Ristningsytan vetter åt SV.

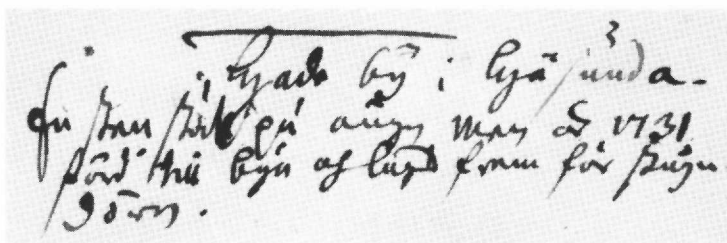

Fig. 18. Gs 6. Hade (Hadeholm), Hedesunda sn. Efter anteckning av O. Celsius i Fm 60: 2.

De äldsta av mig kända uppgifterna om Gs6 lämnar O. Celsius i »Svenska runstenar» (Fm 60: 2, KB): »Hedsunda Sochn och Hade Gård, på ängen. dixit Olof Tigerberg, gårdzfogde *ibidem*. gården hör till Gysingz bruk. Jag råkade honom i Barkarby.» På ett annat ställe i samma handskrift (s. 498) meddelar Celsius: »Hade by i Häsunda. En sten stått på ängen Men år 1731 för till byn och lagd fram för stugudörn» (se fig. 18).

N. J. Ekdahl antecknar på en teckning av runstenen, att den finns »wid Hadeholm S. om Dalelfven i Hedsunda pastorat». Se fig. 19.

Carl Säve företog år 1851 en forskningsresa till Medelpad, Hälsingland och Gästrikland. Till Hade kom han den 16.9 och avritade då runstenen.¹

¹ Se min utförliga redogörelse för dessa Säves anteckningar i Inledning, ovan s. 17f.